

Є. Ф. Пустохіна,
вчитель української мови та літератури
Житомирської загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 8,
вчитель-методист

Естетична природа літератури як мистецтва слова

У 90-х роках минулого століття відомі автори педагогічних посібників відмічали, що людська культура включає в себе найголовніші чотири компоненти:

- 1) знання про світ, процеси і закономірності життя природи і людини;
- 2) практичні вміння, необхідні для використання набутих знань у житті;
- 3) здатність до творчості, до відкриття нових знань і закономірностей, без чого не може бути подальшого розвитку;
- 4) досвід емоційно-вольового ставлення до світу, до людини [1, с. 102].

Багато змін відбулося з того часу в житті нашого народу.

Долаючи труднощі і життєві негаразди, продовжує шлях у майбутнє українська школа. Система освітніх завдань не тільки передбачає озброєння учнів знаннями та вміннями, забезпечення їх інтелектуального розвитку, а й формування у них моральних та естетичних переконань, прищеплення школярам почуття людяності і патріотизму, любові до України.

Особливу роль у здійсненні цієї мети належить рідній літературі – мистецтву слова, що глибоко і всебічно відтворює духовний світ людини. А тому дослідження проблеми естетичного виховання учнів засобами української літератури є актуальним і для методики як науки, і для шкільної практики.

Сьогодні важко уявити процес виховання особистості без літератури. У збереженні і передачі новим поколінням моральних цінностей, які виробило людство на шляхах гуманістичного поступу, в утвердженні вічних загальнолюдських уявлень про моральні та естетичні норми поведінки, що становлять основу буття людини, мистецтву слова належить особлива роль. На уроках літератури повинні формуватися

моральні ідеали підростаючого покоління, нерозривно пов'язані з естетичними уявленнями про прекрасне.

Література здатна пробуджувати в людині художника, розвивати в неї вміння естетично освоювати світ. Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський та інші письменники не просто змальовували окремі картини природи, вони відтворили за допомогою художнього слова красу і велич рідної землі, як увіковічили їх на своїх полотнах відомі художники засобами живопису. У творах письменників утверджується краса людської поведінки, краса вірності в дружбі, в коханні, в любові до батьківщини. Спрямувати увагу дітей на все прекрасне, виховувати зневагу до всього потворного – одне з найважливіших завдань вивчення літератури в школі. Література покликана глибоко заглянути у внутрішній світ людини, розкрити діалектику людської душі [3, с. 20].

Прищепити любов до книжки, навчити думати, а не тільки запам'ятовувати, виховати невтомну потребу в читанні, виховувати культуру читання, розвинути естетичне сприймання художньої літератури – ось в чому завдання педагога [2, с. 20].

Художні твори з їх величезним пізнавальним та виховним потенціалом – важливий засіб психологічного, морального і естетичного розвитку школярів, удосконалення їх особистості. Важливість виховання творчого читача, вироблення особистісного ставлення до літератури є очевидною, оскільки усвідомлення ідеалів, норм, принципів, цінностей гуманізму, створених кращими письменниками, допомагає підростаючому поколінню у формуванні їх самовираження, самоствердження, вмінь оцінювати свої кроки та вчинки інших людей, розпізнавати й любити добро, ненавидіти зло [4, с. 29].

Розгляд творів у їх художньо-естетичній сутності розвиває здатність проникати у підтекст, у другий план, у те, що не виражає словами. І тут варто уважно вдуматися у думку Л. Виготського про те, що акт мистецтва є творчий акт і не може бути відтворений шляхом чисто раціональних операцій [1, с. 274], але ці творчі підсвідомі процеси залежать від того напрямку, який вчитель дає процесом свідомим [1, с. 247], а отже, від характеру завдання, від напрямів роботи, обраних

вчителем, залежить глибина протікання процесів осмислення твору.

Тому розгляд твору з учнями має бути відкриттям підтексту, другого плану, того, що створює в «акті творчості, підсвідомого» [1, с. 247]. А для цього в конкретних болях і радощах життя героїв – треба побачити мудрість узагальнення. Досягти такого сприймання твору можна лише за умови, коли він викликав самостійний відгук учня – і на хвилі уяви й почуттів пробудив роздуми, співставлення й порівняння.

На думку Є. А. Пасічника, сприйняття художнього твору та його естетична оцінка як явища мистецтва може реалізуватися на різних рівнях: по-перше, на рівні загального емоційного враження про художній твір, його образів, художніх особливостей; по-друге, на рівні обґрунтованих суджень, з позиції власних моральних переконань, естетичних смаків читача, причому подібні судження можуть відзначатися різною глибиною аргументації і різним рівнем усвідомленості твору [3, с. 37]. В одних випадках вона робиться лише на основі аналізу поведінки персонажів, в інших – на основі естетичного кредо митця, його ідеалів, ідейно-естетичної позиції, особливостей художньої манери. Такі судження відзначаються і різним емоційним характером. На першому етапі естетичного розвитку людина вчиться пізнавати красиве в житті, у літературі, мистецтві і тільки тоді, коли в неї уже виробилися певні естетичні критерії, вона прагне творити за законами краси.

Людина володіє величезними потенційними можливостями свого духовного збагачення. На жаль, у процесі навчання і виховання вони використовуються ще не на повну силу, оскільки не створюється оптимальних умов для їхнього розвитку. Оптимальний рівень естетичного розвитку передбачає гармонійну відповідальність його віковим можливостям учнів. Для нього характерною є певна широта естетичних реакцій і належна їх глибина. Гармонійний естетичний розвиток передбачає наявність глибоких міцних знань, умінь і навичок, стійких моральних переконань, високий рівень сформованості емоційної сфери. Він забезпечується не так часто. Здебільшого має місце недостатній, тобто в чомусь обмежений, а то й поверховий рівень естетичного розвитку школярів. Висока

освіченість легко уживається з емоційною глухотою, моральною ницістю. частіше за все спостерігається відповідна дисгармонійність у розвитку емоційної, образної та інтелектуальної сфери учнів, що позначається на рівні сприйняття ними художніх творів.

Як відомо, призначення мистецтва у навчально-виховній роботі школи визначається його специфічними естетичними виховними можливостями. Отже, його аналіз на уроці літератури, на позакласних заняттях повинен бути таким, щоб максимально привести в дію саме специфічні, естетичні, виховні та пізнавальні можливості художнього твору. процес пізнання художнього твору, засвоєння його морального, соціального, ідеологічного змісту близький до творчого процесу самого створення творів мистецтва. Читаючи роман, слухаючи симфонію, пісню, ми розумом і серцем повинні відчувати, зрозуміти, пережити те, що вже переживав художник.

Естетичний рівень сприйняття, що передбачає читацьку увагу до образу автора, осмислення його світорозуміння та світовідчуття, недосяжний без цілеспрямованого аналізу тексту. такий аналіз, розрахований на формування кваліфікованого читача, можливий лише за умови, якщо вчитель буде орієнтуватися в своїй роботі на певний підхід до художнього твору, коли автор для читачів виступає не як конкретна біографічна фігура, а як «принцип» активного бачення світу та людини.

Необхідно додати, що найбільш повне естетичне сприйняття художнього твору проявляється в умінні читачів зрозуміти його підтекст, естетичний ідеал автора і прийняти його або посперечатися з ним. На цьому рівні сприйняття тесту учні «Бачать», відчувають, розуміють та оцінюють різні структурні елементи твору, опановують неповторність виявлення моральних, патріотичних ідей в системі даного твору, характеризуючи творчість саме цього письменника.

Використана література:

1. Вивчення художнього образу в школі: Метод. реком. / Укл. О. С. Кухар-Онишко, А. Л. Ситченко. – Миколаїв: К: РОВО «Укрвузполіграф». – 1991. – 32 с.

2. Кривицкий Н. Е. Школькам об эстетике / Н. Е. Кривицкий. – М.: Просвещение. – 1979. – 168 с.
3. Лихачов Б. Т. Эстетика воспитания / Б. Т. Лихачов. – М.: Педагогика. – 197. – 196 с.
4. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М.: Высшая школа. – 1990. – 344 с.